

GORAN LIVAZOVIĆ*, IGOR VULETIĆ**

Obitelj kao etiološki čimbenik kaznenih djela povezanih sa zlouporabom opojnih droga kod adolescentske populacije

Sažetak

Ovaj rad bavi se problematikom sociodemografskih obilježja i obiteljskih okolnosti kao kriminogenih (etioloških) čimbenika kod zlouporabe opojnih droga u adolescentskoj populaciji. U kriminološkoj literaturi zabilježeno je više istraživanja koja stavljaju naglasak na obiteljske prilike kao jedan od odlučujućih preduvjeta za kažnjivo (i uopće devijantno) ponašanje povezano sa zlouporabom droga. Autori daju vlastiti doprinos prezentirajući rezultate anketnog istraživanja na uzorku od 1297 ispitanika provedenog 2015. godine u Hrvatskoj. Obuhvaćeno je 678 djevojaka (52,2 %) i 619 mladića (47,7 %) u dobi od 14 do 19 godina. Na temelju rezultata istraživanja može se zaključiti da postoje značajne razlike u zlouporabi psihoaktivnih sredstava s obzirom na sociodemografska obilježja i obiteljske okolnosti ispitanika. Muški ispitanici, ispitanici nižega školskog uspjeha ($p < 0,001$) i stariji adolescenti značajno češće zlorabe psihoaktivna sredstva ($p < 0,05$). Obiteljska struktura i vrsta bračnog odnosa važni su za zlouporabu psihoaktivnih sredstava jer adolescenti koji dolaze iz strukturno deficitarnih obitelji ($p < 0,001$) i imaju roditelje koji ne žive u braku ili su razvedeni značajno više rabe psihoaktivna sredstva ($p < 0,001$). Ispitanici koji imaju obrazovanije očeve ($p < 0,05$) i djeca očeva koji nemaju stalno zaposlenje ($p < 0,001$) značajno više zlorabe psihoaktivna sredstva, dok za majke nije utvrđena značajnost. Rizičnost obiteljske sredine najvažniji je prediktor zlouporabe opijata ($p < 0,001$), uz niži školski uspjeh ($p < 0,001$), stariju dob ($p < 0,05$), muški spol ($p < 0,05$) i višu naobrazbu očeva ($p < 0,01$) adolescenata.

Ključne riječi: opojne droge, zlouporaba, maloljetnik, obitelj, etiologija, obrazovanje.

* izv. prof. dr. sc. Goran Livazović, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.

** izv. prof. dr. sc. Igor Vuletić, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet.

Rad je nastao kao dio projektnih aktivnosti projekta Hrvatski monitor nasilja (*Violence Research Lab*).

1. UVOD

Zloupotreba opojnih droga u adolescentskoj populaciji globalni je problem suvremenog društva. Ovisnost o psihoaktivnim drogama psihičko je, a ponekad i tjelesno stanje nastalo kao posljedica uzimanja jedne ili više psihoaktivnih droga. To je stanje karakterizirano reakcijama u ponašanju koje uključuju prisilu uzimanja droga, stalno ili povremeno, radi doživljavanja psihičkog učinka ili sprečavanja neugodnog osjećaja u nedostatku droge (apstinencijske krize). Kako je riječ o problemu koji prouzročuje višestruke neželjene učinke (u zdravstvenom, psihološkom, sociološkom i kaznenopravnom smislu), ova tema svakako zaslužuje znanstvenu pozornost. Osim što je sama po sebi jedan od težih oblika kriminaliteta, zloupotreba opojnih droga u adolescentskoj populaciji sadrži i potencijalnu opasnost ulaska adolescenata u kriminalno okruženje, što u kasnijoj dobi može potaknuti i druge, još pogibelnije oblike kriminaliteta, poput udruživanja u zločinačke organizacije, delikte nasilja i sl. (Derenčinović, Getoš, 2008). Stoga je važno kontinuirano razvijati odgovarajuće preventivne strategije u ovom području. Jednako tako, važno je imati adekvatno kazneno zakonodavstvo koje će moći odgovoriti potrebama vremena.

Kako je poznato, obitelj je jedan od glavnih čimbenika u socijalizaciji adolescenata (Barker, Hunt, 2006). Nadalje, istraživanja pokazuju da su obiteljske okolnosti među najvažnijim rizičnim čimbenicima kada je riječ o delinkventnim ponašanjima povezanim sa zloupotrebom opojnih droga (Jacob, Johnson, 1999). Okolnosti poput kriminalne prošlosti roditelja i njihova devijantnog ponašanja, stavova roditelja prema uzimanju droge, obrazovanosti roditelja (i adolescenta) i sl. imaju utjecaj na buduće ponašanje adolescenta i njegovu kriminološku predisponiranost zloupotrobi opojnih droga. U tom smislu, osobito su važna i empirijska istraživanja o kriminogenim čimbenicima maloljetničke delinkvencije povezane sa zloupotrebom droga. Ovaj rad predstavlja rezultate jednoga takvog istraživanja i cilj mu je dati znanstveni doprinos ovoj problematici u kontekstu hrvatskih okolnosti. Rad će biti strukturiran na sljedeći način: najprije će se opisati uzorak i metodologija istraživanja, potom će se prezentirati rezultati istraživanja i na kraju će se izvesti zaključci o tome koje su obiteljske okolnosti relevantne u kriminogenezi zloupotrebe opojnih droga.

1.1. Kratak pregled kaznenopravnog uređenja zloupotrebe opojnih droga u RH

Kaznenopravna regulacija zloupotrebe opojnih droga u hrvatskome kaznenom zakonodavstvu ima dugogodišnju tradiciju. Kazneno djelo "neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga" bilo je regulirano još Krivičnim zakonikom SFRJ-a (čl. 245.), a nakon osamostaljenja RH preuzeto je u Osnovni krivični zakon RH (čl. 196.). Kasnijim izmjenama OKZ-a naziv djela promijenjen je u "zloupotreba opojnih droga" te će takav naziv biti preuzet i prilikom donošenja Kaznenog zakona iz 1997. godine (KZ/97) (Tripalo, 2003). Nakon donošenja, KZ/97. više je puta mijenjan u području zloupotrebe opojnih droga, pri čemu osobito valja istaknuti promjenu iz 2003. (koja je naknadno proglašena neustavnom), prema kojoj je posjedovanje opojne droge bilo koje vrste namijenjeno osobnoj uporabi bilo dekriminalizirano. Cilj takve promjene bio je smanjenje broja kaznenih predmeta. Naime, istraživanja su pokazala da čak 77 % od ukupnog broja kriminaliteta povezanog s drogama otpada na posjedovanje za vlastite potrebe, pa se smatralo da bi prebacivanje toga (bagatelnog) oblika u prekršajnu zonu dovelo do "velikog rasterećenja rada kaznenoga suda i njegovih sudaca,

koji bi se mogli posvetiti ozbiljnijim modalitetima iz ovog članka" (Kozary, 2011). Kako je već istaknuto, tu je novelu KZ/97. Ustavni sud proglasio neustavnom prije nego što je zaživjela u praksi, dok kasnije izmjene KZ/97. nisu više zadirale u pitanje dekriminalizacije posjedovanja. Ipak se u literaturi uglavnom kritizirao kaznenopravni režim posjedovanja radi osobne uporabe kao prestrog i neadekvatan. Navodilo se da nije u skladu s Konvencijom o nezakonitom prometu narkotičkim drogama i psihotropnim supstancama iz 1998. godine te da je i u EU-u prisutan trend dekriminalizacije (npr. u Španjolskoj, Portugalu, Italiji, Belgiji, Nizozemskoj, Austriji, Njemačkoj i Luksemburgu). Osim toga, upozoravalo se na neopravdano preklapanje inkriminacije s prekršajem iz čl. 54. Zakona o suzbijanju zlouporabe opojnih droga, na što se upozorava i u relevantnoj praksi Europskog suda za ljudska prava (konkretno, u presudi *Tomašić protiv Hrvatske*) (Novoselec i dr., 2007).

Pod utjecajem navedenih prigovora i težnje za djelomičnim rasterećenjem kaznenog pravosuđa, do dekriminalizacije je ipak došlo donošenjem novoga Kaznenog zakona 2011. godine (KZ/11). Taj je zakon problematiku zlouporabe droga izmjestio iz glave kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom u glavu kaznenih djela protiv zdravlja ljudi (Glava XIX.). Umjesto prijašnje regulacije u okviru jedne zakonske odredbe (čl. 173. KZ/97), KZ/11. zlouporabu droga razradio je u dva članka koja nose nazive "Neovlaštena proizvodnja i promet drogama" (čl. 190. KZ/11) i "Omogućavanje trošenja droga" (čl. 191. KZ/11). Može se primijetiti da je novom regulacijom postignuta veća preglednost i jasnoća zakonskih odredbi, pa ovakav nomotehnički pristup valja odobriti. Oba su članka terminološki usklađena s posebnim propisima koji reguliraju područje zlouporabe droga, osobito sa Zakonom o suzbijanju zlouporabe droga (Turković i dr., 2013). Obje odredbe usklađene su sa zahtjevima relevantnih međunarodnih dokumenata iz ovog područja te s minimalnim standardima EU-a uspostavljenima Okvirnom odlukom 2004/757/PUP 25. listopada 2004. (Turković i dr., 2013). Svakako najvažnija promjena tiče se spomenute dekriminalizacije posjedovanja droge bez namjere stavljanja u promet, koje je prebačeno u isključivu nadležnost prekršajnih sudova. Smatra se da je tom promjenom hrvatsko kazneno zakonodavstvo usuglašeno sa suvremenim europskim trendovima (Turković i dr., 2013). Iz uvida u službene statistike razvidan je pad udjela kaznenih djela povezanih sa zlouporabom droga u ukupnoj statistici pravomoćno presuđenih predmeta, što je u skladu s procjenama načinjenima prilikom pisanja zakona. Dok su se u statistikama prije stupanja na snagu KZ/11. djela povezana s drogama u pravilu nalazila pri vrhu ljestvice pravomoćnih presuda, statistička izvješća za 2016. godinu pokazuju udio od samo 4,80 %. Pritom je najčešća osuda za oblik iz čl. 190. st. 2. KZ/11. (Statistička izvješća, 2017). Na ovom se mjestu nećemo upuštati u iscrpniju analizu obilježja predmetnih kaznenih djela jer bismo time prešli okvire zadanog rada. Umjesto toga, izložit ćemo rezultate vlastitoga kriminološkog istraživanja povezanog s problematikom zlouporabe opojnih droga.

1.2. Obitelj kao kriminogeni čimbenik zlouporabe opojnih droga među adolescentima

Etiologija maloljetničke delinkvencije rezultat je složenog međudjelovanja bioloških, psiholoških i socioloških činitelja, stoga traži strukturni pristup. Obitelj je važan i nezaobilazan činitelj u genezi poremećaja u ponašanju, pri čemu postoji kumulativno djelovanje pozitivnih, odnosno negativnih okolnosti obiteljskog života. Pozitivna obilježja obitelji prije

svega su dobri međuljudski odnosi i angažiranost roditelja u odgoju i obrazovanju djece. Poremećaji u ponašanju intenzivniji su u djece koja potječu iz obitelji s narušenim odnosima članova obitelji i nepovoljnim obilježjima ličnosti roditelja (Bouillet, Uzelac, 2006). Među osnovne rizične čimbenike u primarnom obiteljskom okružju ubrajaju se, među ostalim: individualne karakteristike ličnosti (niža inteligencija, impulzivnost, niska tolerancija na frustraciju i dr.), obiteljska povijest osobnih problema jednog ili obaju roditelja (npr. opijati, kriminal, nasilje), ozbiljni roditeljski sukobi ili neslaganja između roditelja i djeteta, loša komunikacija i klima kao rezultat nesigurne privrženosti, loše odgojne metode (npr. indiferentan ili permisivan/autoritaran pristup), ali i siromaštvo, jednoroditeljska struktura obitelji, nisko obrazovanje majke, nezaposlenost te velik broj članova obitelji (Sladović Franz, 2003:24; Bouillet, Uzelac, 2006:153). Posebno je značajno da djeca koja žive u obiteljima s poremećenom komunikacijom nisu socijalizirana u skladu s očekivanjima za njihovu dob, što se manifestira i delinkventnim ponašanjima. Nepovoljna sociodemografska obilježja obitelji, uz kulturnu i materijalnu depriviranost (zapuštenost), ozbiljna su prijetnja uravnoteženom razvoju djece i mladih, stoga najslabiji uspjeh u ponovnoj socijalnoj integraciji postižu osobe niskog obrazovnog i profesionalnog statusa, niske naobrazbe roditelja, niskog materijalnog, stambenog i kulturnog standarda uže socijalne sredine te osobe sklone socijalnopatološkim ponašanjima i druženju s devijantnim skupinama (Bašić, Koller-Trbović, Uzelac, 2004; Bašić, 2009).

2. METODOLOGIJA EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj i problem istraživanja

Cilj je istraživanja utvrditi povezanost zlouporabe psihoaktivnih tvari sa sociodemografskim obilježjima i rizičnošću obiteljske sredine adolescenata. Problem istraživanja usmjeren je na opisivanje specifične važnosti i rizično-zaštitne uloge sociodemografskih obilježja adolescenata s posebnim naglaskom na povezanost zlouporabe psihoaktivnih tvari i rizičnosti obiteljskog okruženja.

2.2. Hipoteze

Na temelju postavljenog cilja i problema istraživanja oblikovane su sljedeće hipoteze:

H1 očekuju se značajne razlike u zlouporabi psihoaktivnih sredstava s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika i strukturu obitelji

H2 rizičnost obiteljske sredine čvrsto je povezana sa zlouporabom psihoaktivnih sredstava kod adolescenata

H3 sociodemografska obilježja i rizičnost obiteljske sredine važni su prediktori zlouporabe psihoaktivnih sredstava među adolescentima.

2.3. Ispitanici

Istraživanje je provedeno tijekom 2015. godine s ukupno 1297 ispitanika iz Hrvatske. Prema spolu, obuhvaćeno je 678 djevojaka (52,2 %) i 619 mladića (47,7 %) u dobi 15 – 16 godina (N = 793, 58,9 %), 17 – 18 godina (N = 486, 36,1 %), stariji od 18 godina (N = 10, 0,7 %) i 8 ispitanika mlađih od 15 godina (0,6 %). Test normalnosti distribucije uzorka putem Shapiro-Wilkova testa pokazao je značajno odstupanje u spolnoj strukturi ($W = 0,644$; $p = 0,000$) i dobnoj strukturi ($W = 0,674$; $p = 0,000$) ispitanika. Od ukupnog broja, 23,3 % (N = 314) ispitanika pohađa trogodišnju strukovnu školu, 41 % (N = 552) četverogodišnju strukovnu školu, dok 32 % (N = 431) pohađa gimnaziju. Prema školskom uspjehu, 1 % (N = 11) učenika ima nedovoljan, 1,5 % (N = 20) učenika dovoljan, 27,5 % (N = 371) dobar uspjeh, 46 % (N = 629) ostvaruje vrlo dobar, a 20,5 % (N = 276) učenika izvrstan uspjeh. S oba roditelja živi 84,2 % (N = 1134) ispitanika, samo s jednim roditeljem živi 8,5 % (N = 114) ispitanika, a s nekom drugom odraslom osobom 4 % (N = 49) ispitanika. Prema strukturi odnosa roditelja, ispitanici su se izjasnili ovako: 84,6 % (N = 1140) roditelja živi u braku, razvedeno je 6,2 % (N = 84) roditelja, oko 1,5 % (N = 18) živi u izvanbračnoj zajednici, a u nekom je drugom odnosu 4 % (N = 55) roditelja.

2.1. Postupak

Istraživanje je provedeno tijekom školske godine 2015./2016. na stratificiranom uzorku srednjoškolskih ispitanika u Krapinsko-zagorskoj županiji, primjenom elektroničkog upitnika. Nakon službene najave o istraživanju, razredi i vrijeme provedbe istraživanja odabrani su u dogovoru sa školskom pedagoginjom i psihologinjom. Roditelji su na početku školske godine potpisali suglasnost o sudjelovanju učenika u istraživanju. Učenici su prije provedbe istraživanja bili upoznati sa svrhom istraživanja te im je dana uputa o načinu ispunjavanja anketnih upitnika. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno i anonimno. Anketni upitnik usklađen je s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (2011). Dio ispitanika nije pružio odgovore na sva postavljena pitanja, što objašnjava razlike u uzorku koje se uočavaju statističkom obradom podataka, pri čemu je 1297 valjanih upitnika. Dobiveni podatci obrađeni su uz pomoć statističkog programa za računalnu obradu podataka (SPSS v20.0) postupcima deskriptivne i inferencijalne statistike. Primijenjeni su t-test za nezavisne uzorke, ANOVA, korelacijska i regresijska analiza¹.

2.5. Instrument

Anketni upitnik sastojao se od tri dijela. Prvi dio sadržavao je pitanja o sociodemografskim pokazateljima (1. Dob, 2. Spol, 3. Školski uspjeh, 4. Struktura obitelji, 5. Bračni status roditelja, 6. Materijalni standard, 7. Radni status oca i majke, 8. Naobrazba oca i majke). Drugi dio upitnika sadržavao je osam pitanja s Likertovom skalom procjene od pet stupnjeva (1 –

¹ U radu su rabljeni podaci iz baze podataka autorice dr. sc. Vilmice Kapac, istraživanje "Obitelj i poremećaji u ponašanju adolescenata", Filozofski fakultet u Zagrebu, 2015.

nikad, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – uvijek) o zlouporabi psihoaktivnih sredstava (1. Prekomjerno koristio lijekove da bi se bolje osjećao; 2. Konzumirao alkoholna pića; 3. Pušio cigarete; 4. Konzumirao tablete za smirenje ili održavanje budnog stanja; 5. Konzumirao neku vrstu droge: marihuanu/kokain/heroin i sl.; 6. Bio pijan; 7. Prodavao drogu; 8. Kupovao u trgovini sredstva koja nisu dopuštena maloljetnicima). Pojedinačne čestice rekodirane su i oblikovane u novu varijablu "zlouporaba psihoaktivnih tvari" ($M = 13,64$; $SD = 5,38$), s visokom razinom Cronbachova koeficijenta unutarnje pouzdanosti ($\alpha = 0,80$). Treći dio upitnika sadržavao je sedam pitanja o ponašanju roditelja i općoj rizičnosti obiteljske sredine (Koliko tvoji otac/majka imaju problema sa: 1. Konzumiranje alkoholnih pića, 2. Pušenje cigareta, 3. Konzumiranje marihuane ili drugih droga, 4. Problemi sa zakonom (npr. krađa, provala, tučnjava i sl.), 5. Prekomjerno uzimanje lijekova, 6. Problemi s ponašanjem (npr. nasilno ponašanje i sl.), 7. Neopravdano izbjavanje iz kuće). Pojedinačne su čestice rekodirane i oblikovane u novu varijablu "rizičnost obiteljske sredine" ($M = 10,58$; $SD = 4,03$) sa zadovoljavajućom razinom Cronbachova koeficijenta unutarnje pouzdanosti ($\alpha = 0,74$).

3. REZULTATI I RASPRAVA

Kada je riječ o pojedinačnim deskriptivnim podacima o zlouporabi psihoaktivnih sredstava kod adolescenata, treba istaknuti da 43,3 % ($N = 561$) ispitanika ne puši cigarete, 33 % ($N = 428$) konzumira ih rijetko, dok ih je 23,7 % ($N = 308$) ovisno o cigaretama. Alkohol ne konzumira samo 14,5 % ($N = 188$), rijetko to čini 59,4 % ($N = 771$), a redovito alkohol konzumira 18,8 % ($N = 338$) ispitanika. Prekomjerno uzimanje lijekova redovito je kod 2,6 % ($N = 33$) ispitanika, 87,9 % ($N = 1140$) ne uzima lijekove prekomjerno, a 9,5 % ($N = 124$) ispitanika izvještava o povremenom prekomjernom uzimanju lijekova. Sredstva nedopuštena maloljetnicima (alkohol, cigarete i sl.) nikada nije kupilo 50,6 % ($N = 656$) ispitanika, rijetko to čini 28,2 % ($N = 366$) ispitanika, a redovito kupuje 18 % ($N = 122$) ispitanih adolescenata. Drogu (marihuanu, kokain, heroin i sl.) nikada nije konzumiralo 84,5 % ($N = 1096$) ispitanika, rijetko to čini 11,5 % ($N = 149$), a redovito konzumira 4 % ($N = 52$) ispitanika. Drogu nikad nije prodavalo 93,7 % ($N = 1215$) ispitanika, rijetko to čini 3,7 % ($N = 48$), a redovito drogu prodaje 2,6 % ($N = 34$) ispitanika. Kada je riječ o pijanstvu, samo 38,4 % ($N = 498$) mladih nikada nije bilo pijano, rijetko je pijano njih 46,4 % ($N = 602$), a redovito se opija 15,2 % ($N = 197$) ispitanika.

3.1. Rezultati t-testa s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika

Naši rezultati (tablica 1) pokazuju da mladići značajno više konzumiraju psihoaktivna sredstva ($p < 0,01$), što je usporedivo s rezultatima istraživanja Selnowa (1987) i studije SAMHSA (2014) o većoj prevalenciji svih vrsta nedopuštenih opijata među muškom populacijom te studije Hemovich i Crano (2009) s 35.000 adolescenata, iako se u njihovu uzorku nije pokazala značajna spolna razlika za inhalante i amfetamine.

Tablica 1: T-test za zlouporabu psihoaktivnih sredstava prema spolu (N = 1297)

Varijabla	Spol	N	M	SD	t
Zlouporaba psihoakt. sredstava	Ženski	678	13,23	5,29	-2,90**
	Muški	619	14,10	5,44	

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Primjerice, istraživanja pokazuju da muškarci značajno češće izvještavaju o uporabi marihuane i alkohola, dok žene češće izvještavaju o nemedicinskoj uporabi lijekova na recept (Greenfield i sur., 2010; Cotto i sur., 2010). Autori ovakve specifične spolne razlike u konzumaciji opijata vezuju uz činjenicu da žene češće zlorabe lijekove ili druge zakonski dopuštene supstancije, dok su muškarci skloniji zlouporabi ilegalnih supstancija (Hodgins i sur., 1997; Kauffman i sur., 1997; Nelson-Zlupko, 1995, prema Kimunya, 2012). Specifične spolne razlike autori objašnjavaju i dobnom strukturom mladića i djevojaka jer podaci iz američkog istraživanja *National Survey on Drug Use and Health* (2011) pokazuju da mladići u dobi od 18 godina i stariji izvještavaju o dvostruko većoj razini ovisnosti od punoljetnih djevojaka, dok je u mlađoj populaciji od 12 do 17 godina stopa ovisnosti gotovo izjednačena (6,9 %) (Center for Behavioral Health Statistics and Quality, 2012). S druge strane, autori tvrde da djevojke u usporedbi s mladićima počinju uzimati metamfetamine u ranijoj dobi od muških ispitanika te pokazuju veću ranjivost i ovisnost o metamfetaminima uvjetovanu fiziološkim čimbenicima (Dluzen, Liu, 2008). Tako Hernandez-Avila i sur. (2004) navode da, iako je ozbiljnost ovisnosti o kanabisu općenito viša kod mladića, djevojke nakon prve konzumacije marihuane mnogo brže razvijaju ozbiljnu ovisnost o opijatima.

Tablica 2: T-test za zlouporabu psihoaktivnih sredstava prema dobi (N = 1297)

Varijabla	Spol	N	M	SD	t
Zlouporaba psihoakt. sredstava	Mlađi	801	13,31	5,17	-2,91**
	Stariji	496	14,19	5,67	

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Naši rezultati (tablica 2) pokazuju da stariji adolescenti značajno više uzimaju psihoaktivna sredstva (p < 0,01) u odnosu na mlađe adolescente, što potvrđuje i istraživanje Selnowa (1987) na uzorku od 3500 ispitanika, koje pokazuje značajno višu razinu zlouporabe opijata kod starijih i muških ispitanika, u odnosu na mlađe ispitanike i djevojke. Hemovich i Crano (2009) također su pronašli značajne dobne razlike u uporabi opijata, pri čemu su stariji adolescenti izvještavali o značajno većoj uporabi marihuane i amfetamina, dok su inhalanti bili češći kod mlađih ispitanika.

Tablica 3: T-test za zlouporabu psihoaktivnih sredstava prema školskom uspjehu (N = 1297)

Varijabla	Školski uspjeh	N	M	SD	t
Zlouporaba psihoakt. sredstava	Niži (1, 2, 3)	402	14,73	5,83	4,91***
	Viši (4-5)	895	13,16	5,09	

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Naše je istraživanje (tablica 3) utvrdilo da ispitanici koji postižu niži školski uspjeh imaju značajno više problema sa zlouporabom psihoaktivnih sredstava ($p < 0,001$). Kada je riječ o čimbenicima zlouporabe psihoaktivnih sredstava vezanim uz školu, agresivno ponašanje, slabe socijalne vještine i nisko akademsko postignuće detaljno su istraženi i potvrđeni kao najvažniji rizični čimbenici (Webster-Stratton, 1998; Webster-Stratton i sur., 2001). Istraživanje centra European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2007) utvrdilo je povezanost rizika rane inicijacije s opijatima i niskoga školskog postignuća, loših ocjena, privremenog apsentizma, isključivanja iz škole te preuranjenoga trajnog napuštanja školovanja.

Tablica 4: T-test za zlouporabu psihoaktivnih sredstava prema strukturi obitelji ($N = 1297$)

Varijabla	Struktura obitelji	N	M	SD	t
Zlouporaba psihoakt. sredstava	Oba roditelja	1134	13,32	5,06	-5,81***
	Jedan roditelj ili drugo	163	15,91	6,85	

Bilješka: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je zlouporaba psihoaktivnih sredstava značajno veća kod mladih iz strukturno deficitarnih obitelji ($p < 0,001$), iako postoji neujednačenost veličine uzorka (tablica 4). Ranija istraživanja pokazala su da djeca iz cjelovitih obitelji imaju manje sklonosti prema uporabi opijata od djece i mladih iz jednoroditeljskih obitelji (Amato, Keith, 1991; Amey, Albrecht, 1998; Hoffman, 2002; Bjarnason i sur., 2003a; Barrett, Turner, 2006), iako se specifične razlike u uporabi opijata kod mladića i djevojačka iz jednoroditeljskih obitelji često zanemaruju. Hemovich i Crano (2009) utvrdili su na uzorku od 35.000 adolescenata specifične razlike zlouporabe opijata s obzirom na strukturu obitelji kada je riječ o marihuani, inhalantima i amfetaminima. Zlouporaba opijata u jednoroditeljskim obiteljima samohranih očeva bila je značajno veća nego u strukturno cjelovitim obiteljima i jednoroditeljskim samohranim obiteljima majki. Djeca iz cjelovitih obitelji pritom su značajno manje koristila marihuanu i amfetamine i u odnosu na djecu iz jednoroditeljskih obitelji s majkama, dok nije bilo razlike za inhalante. Hemovich i Crano (2009) zaključuju da je struktura obitelji važan rizični čimbenik u etiologiji zlouporabe psihoaktivnih sredstava, što potvrđuje i naše istraživanje. Pritom tvrde da su djevojke koje su živjele samo s očevima značajno češće koristile opijate u odnosu na djevojke koje su živjele s majkama, dok spol roditelja nije bio važan za uporabu opijata muških ispitanika. Istraživanja potvrđuju da su mladi iz jednoroditeljskih obitelji skloniji delinkventnom ponašanju, uključujući uporabu droge i alkohola (Selnow, 1987; Amato, Keith, 1991; Amey, Albrecht, 1998; Hoffman, 2002; Bjarnason i sur., 2003; Barrett, Turner, 2006; Eitle, 2006). Iako dio autora tvrdi da struktura obitelji nema veliku prediktivnu vrijednost u odnosu na probleme u ponašanju mladih (Robins, Przybeck, 1987; Gfroerer, de la Rosa, 1993; Ford-Gilboe, 2000), njihova su zapažanja u suprotnosti s brojnim studijama koje ističu da su djeca iz strukturno deficitarnih obitelji češće izložena emocionalnom stresu, rizičnim modelima ponašanja, delinkvenciji i uporabi opijata (Murray i sur., 1985; Wells, Rankin, 1991; Florsheim i sur., 1998; Griffin i sur., 2000; Booth, Amato, 2001; Cairney i sur., 2003; Cummings i sur., 2005). Finsko istraživanje o mladima iz cjelovitih i jednoroditeljskih obitelji pokazalo je da djeca samohranih roditelja, ali i samohranih roditelja koji su se ponovno odlučili na brak, konzumiraju značajno više alkohola i psihoaktivnih sredstava od djece iz cjelovitih obitelji (Ahlström i sur., 2002). Autori obrazlažu ovakve rezultate činjenicom da samohrani

roditelji često imaju na raspolaganju manje financijskih, emocionalnih i društvenih resursa, pri čemu su mladi iz takvih obitelji podložniji vršnjačkom pritisku (Steinberg i sur., 1994) te skloni donositi odluke bez prethodnog savjetovanja s roditeljima (Dornbusch i sur., 1985). Primjerice, Amato i Keith (1991) tvrde da su djeca u jednoroditeljskim obiteljima često deprivirana nedostatnim elementarnim resursima, posebno u obiteljima samohranih majki (Amato, 2000), pri čemu imaju i manje roditeljskog nadzora te kontrole, kao važnih čimbenika koji se povezuju s uporabom opijata kod adolescenata (McLanahan, Sandefur, 1994). Iako se većina autora fokusirala na negativne implikacije strukturno deficijentnih obitelji, postoje i brojni pozitivni utjecaji – primjerice, raspad nasilnog ili rizičnog braka kod djece koja su živjela u takvim obiteljima dovodi do izraženog osjećaja olakšanja, nižih razina stresa, depresije i anksioznosti, stoga okruže odnosa sa samohranim roditeljem nakon razvoda može smanjiti rizik emocionalnih ili disfunkcionalnih problema u ponašanju (Amato, 1987; Davies, Cummings, 1994; Amato i sur., 1995; Emery, 1999; Kelley, 2003).

Tablica 5: T-test za zlouporabu psihoaktivnih sredstava prema vrsti obiteljske zajednice (N = 1297)

Varijabla	Vrsta obiteljske zajednice	N	M	SD	t
Zlouporaba psihoakt. sredstava	Brak	1140	13,34	5,07	-5,59***
	Izvanbračna, razvedeni ili drugo	157	15,87	6,89	

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Naše istraživanje (tablica 5) pokazalo je da se mladi, s obzirom na vrstu obiteljske zajednice u kakvoj žive, značajno razlikuju u uporabi psihoaktivnih sredstava, što je u skladu s prethodno prikazanim rezultatima o razlikama s obzirom na strukturu obitelji, a vrlo je važno u smislu istraživanja statusa društvene uloge obitelji i braka u posljednjih nekoliko desetljeća zbog pojave raspadanja tradicionalne bračne zajednice i obitelji. Naime, vrste obiteljskih zajednica mogu se znatno razlikovati s obzirom na kulturni, socijalni, obrazovni ili ekonomski kapital koji omogućavaju djetetu ili mladoj osobi, stoga velik dio mladih iz strukturno deficijentnih obitelji kreće u život iz deprivilegiranog položaja. Primjerice, Selnow (1987) u istraživanju je pokazao da kvaliteta odnosa i snaga povezanosti s roditeljima imaju veću važnost od strukture obitelji, odnosno snažniji utjecaj nego cjelovita dvoroditeljska ili jednoroditeljska obitelj. Hemovich i Crano (2009), na tragu istraživanja Powella i Downeyja (1997), međutim, ističu da najbolju zaštitničku ulogu kada je riječ o zlouporabi psihoaktivnih sredstava imaju parovi roditelja i djece istog spola. Tako je Eitle (2006) utvrdio da kćeri samohranih očeva iskazuju veću sklonost devijantnom ponašanju od mladića, a navedeni se rezultati objašnjavaju "hipotezom istog spola" (eng. *same-sex hypothesis*), koja ističe da djeca istog spola kao i njihovi roditelji trpe manje socioemocionalnih problema od djece koju odgaja roditelj suprotnog spola (Santrock, Warshak, 1979; Warshak, 1992). Još su Jessor i Jessor (1977) naglasili da nije važan samo status samohranog roditelja već i priroda odnosa preostalih članova obitelji. Podrška roditelja pritom služi kao zaštita od problematičnog ponašanja jer usmjerava stil ponašanja i stavove mlade osobe u odnosu na okolinske čimbenike koji utječu na probleme u ponašanju.

Tablica 6: T-test za zlouporabu psihoaktivnih sredstava prema razini naobrazbe oca (N = 1297)

Varijabla	Naobrazba oca	N	M	SD	t
Zlouporaba psihoakt. sredstava	Niža (NKV, KV, SSS)	1040	13,34	4,95	2,03*
	Viša (VŠS, VSS, mr./dr.)	219	14,29	6,07	

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je naobrazba oca važna za zlouporabu psihoaktivnih sredstava među mladima (tablica 6), pri čemu to značajno češće čine mladi čiji su očevi obrazovaniji (p < 0,05). Navedeni su rezultati ambivalentni, iako nema mnogo studija koje se bave naobrazbom roditelja i uporabom opijata. Primjerice, Pedersen i von Soest (2017) izvještavaju da budući ovisnici o cigaretama najčešće potječu iz obitelji u kojima postoji niska razina obrazovnih postignuća. Nizak školski uspjeh, privremeni apsentizam ili trajno napuštanje školovanja, uz niske obrazovne aspiracije i ciljeve te nezaposlenost i korištenje socijalne pomoći, izdvojeni su kao najvažniji prediktori uporabe opijata kod mladih. Beison i Rademacher (2017) napominju da se povezanost naobrazbe roditelja i zlouporabe psihoaktivnih sredstava među mladima značajno razlikuje s obzirom na rasu i etničku pripadnost (Bachman i sur., 2011). Tako su, primjerice, Bachman i sur. (2010) pokazali značajne razlike u konzumaciji marihuane između mlađih srednjoškolaca vrlo nisko i vrlo visoko obrazovanih roditelja, pri čemu su ispitanici niže obrazovanih roditelja značajno više koristili psihoaktivna sredstva, iako do kraja srednje škole navedena značajna razlika nestaje.

Tablica 7: ANOVA za zlouporabu psihoaktivnih tvari prema radnom statusu oca (N = 1297)

Varijabla	N	M	SD	Min	Max	F
Zaposlen	908	13,39	5,09	7,00	35,00	14,21***
Nezaposlen/mirovina	242	13,27	5,12	7,00	35,00	
Nešto drugo	147	15,85* > 1,2	6,87	7,00	35,00	
Σ	1297	13,65	5,38	7,00	35,00	

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001; M* – značajna razlika među grupama

Rezultati našeg istraživanja pokazali su značajnu razliku između zaposlenih i nezaposlenih očeva (tablica 7) te očeva koji nemaju stalno zaposlenje, ali nisu nezaposleni ili u mirovini (p < 0,001). Dosadašnja istraživanja rizičnih faktora vezanih za obiteljsku sredinu i uporabu psihoaktivnih sredstava ističu ključne čimbenike, poput odrastanja u jednoroditeljskoj obitelji, situacije da roditelji ne znaju gdje se dijete nalazi u večernjim satima te svakodnevnih večernjih izlazaka djeteta ili mlade osobe. Djeca i mladi iz obitelji niskoga obrazovnog postignuća, djeca i mladi iz obitelji nezaposlenih roditelja i siromašnih obitelji te djeca roditelja koji rade u nepovoljnim radnim uvjetima u povećanom su riziku ovisnosti o opijatima (Prince's Trust, 2004). Zanimljivo, varijable "naobrazba majke", "radni status majke" te "materijalni status obitelji" u našem se istraživanju nisu pokazale značajnima za zlouporabu psihoaktivnih sredstava među ispitanicima (p > 0,5). Međutim, sukladno i s rezultatima našeg istraživanja, postoji takozvana *eliptična povezanost* – kao i kod siromašnih obitelji niže obrazovanih roditelja, i imućne su obitelji s obrazovnijim roditeljima u povećanom riziku uporabe opijata (European Monitoring Centre for Drugs and

Drug Addiction, 2007), a još je Selnow (1987) utvrdio da je viši socioekonomski status bio važan za uporabu opijata kod adolescenata. Iako su detaljni aspekti uloge stila roditeljstva u etiologiji zlouporabe psihoaktivnih sredstava izvan okvira istraživanja predstavljenog u ovom radu, treba istaknuti da je odgovorno roditeljstvo s izraženom dimenzijom nadzora i kontrole, kvalitetnom komunikacijom te svakodnevnim zajedničkim aktivnostima i interakcijom članova obitelji, jedan od ključnih zaštitnih čimbenika uspješne prilagodbe, socijalizacije i sazrijevanja djece i mladih (Cohen i sur., 1994; Chilcoat i sur., 1995).

3.2. Korelacijska i regresijska analiza

Tablica 8: Korelacijska analiza odabranih varijabli (N = 1297)

Varijabla		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Spol	r	-	0,05	-0,16***	0,12***	0,04	0,06*	-0,02	0,08**
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
2. Dob	r	0,05	-	-0,05	-0,03	-0,03	-0,02	0,04	0,07**
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
3. Školski uspjeh	r	-0,16***	-0,05	-	-0,01	0,09**	0,13***	-0,09**	-0,19***
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
4. Materijalni standard	r	0,12***	-0,03	-0,01	-	0,19***	0,23***	-0,05*	0,04
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
5. Naobrazba otac/očuh/skrbnik	r	0,04	-0,03	0,09**	0,19***	-	0,45***	0,013	0,09**
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
6. Naobrazba majka/mać./skrb.	r	0,06*	-0,02	0,13***	0,23***	0,45***	-	0,01	0,04
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
7. Rizičnost obiteljske sredine	r	-0,02	0,04	-0,09**	-0,05*	0,01	0,01	-	0,49***
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297
8. Zlouporaba opijata	r	0,08**	0,08**	-0,19***	0,04	0,09**	0,04	0,49***	-
	N	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297	1297

Bilješka: *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Rezultati našeg istraživanja pokazuju umjerenu pozitivnu korelaciju (tablica 8) između rizičnosti obiteljske sredine i zlouporabe psihoaktivnih sredstava adolescenata $r(1295) = 0,49$, $p < 0,001$, što upućuje na trend porasta zlouporabe psihoaktivnih sredstava kod adolescenata koji dolaze iz rizičnijih obiteljskih sredina, te neznatnu negativnu korelaciju između školskog uspjeha i zlouporabe psihoaktivnih sredstava ($p < 0,001$), koja upućuje na to da učenici slabijeg postignuća više uzimaju psihoaktivna sredstva. Barnard (2015) te Gfroerer i de la Rosa (2010) utvrdili su da stavovi roditelja kao i njihova osobna sklonost uporabi dopuštenih ili zabranjenih opijata imaju važnu ulogu u oblikovanju stava i odnosa njihove djece prema psihoaktivnim sredstvima. Prema istraživanju Centra za prevenciju ovisnosti Grada Zagreba (Galić, 2002), adolescenti čiji roditelji ne konzumiraju duhan i alkohol imaju nižu stopu konzumacije droga od djece pušača i konzumenata alkoholnih pića. Abdelrahman i sur. (1999) istražili su odnos sklonosti konzumaciji alkohola i droga kod adolescenata u dobi od 13 do 14 godina te utvrdili da su ispitanici koji dolaze iz obitelji u kojima postoji prošlost i prisutnost uporabe psihoaktivnih sredstava, financijske poteškoće i permisivan stav obitelji i zajednice prema konzumaciji psihoaktivnih sredstava značajno skloniji uporabi alkohola i

droga. Harrier i sur. (2001) pokazali su na uzorku mladih od 12 do 19 godina da je prethodna ovisnost o alkoholu i drogama njihovih roditelja pozitivno korelirala s uporabom psihoaktivnih sredstava ispitanika, pri čemu je posebno naglašena rizičnost uporabe opijata među majkama. Istraživanje Burrow-Sanchez (2006) o prirodi uporabe psihoaktivnih sredstava među mladićima i djevojkama posebno je kao rizične čimbenike istaknulo dostupnost opijata, člana obitelji koji je ovisnik o opijatima te bliske vršnjake sklone uporabi opijata. Primjerice, mladi koji promatraju ovisničko ponašanje roditelja alkoholičara u većem su riziku da postanu ovisni o alkoholu od mladih kojima roditelji nisu alkoholičari, pri čemu tijekom adolescencije jača utjecaj vršnjaka kao modela i motiva za konzumaciju alkohola (NRC & IOM, 2009).

Tablica 9: Hijerarhijska analiza prediktora zlouporabe psihoaktivnih sredstava ($N = 1297$)

Zlouporaba psihoaktivnih sredstava	Model 1			Model 2		
	<i>B</i>	<i>SE(B)</i>	β	<i>B</i>	<i>SE(B)</i>	β
Spol	0,45	0,29	0,04	0,60	0,26	-0,06*
Dob	0,71	0,28	0,07*	0,55	0,25	0,05*
Školski uspjeh	-1,28	0,19	-0,19***	-0,96	0,17	-0,14***
Materijalni standard	0,09	0,19	0,01	0,29	0,17	0,04
Naobrazba oca	0,54	0,19	0,09**	0,47	0,15	0,09**
Naobrazba majke	0,06	0,16	0,01	-0,01	0,14	-0,01
Rizičnost obiteljske sredine				0,64	0,03	0,48***
R^2	0,053			0,282		
R Square Change	0,053			0,229		
<i>F</i> for change in R^2	12,03***			410,97***		

Bilješka: $p < 0,05^*$; $p < 0,01^{**}$; $p < 0,001^{***}$

Rezultati hijerarhijske analize (tablica 9) pokazuju da su najvažniji prediktori zlouporabe psihoaktivnih sredstava rizičnost obiteljske sredine ($p < 0,001$) i školski uspjeh ($p < 0,001$), pri čemu se veća sklonost zlouporabi psihoaktivnih sredstava može utvrditi za ispitanike nižega školskog uspjeha koji dolaze iz rizičnijih obiteljskih sredina. Važni su prediktori i dob ($p < 0,05$), spol ($p < 0,05$) te naobrazba oca ($p < 0,01$), tako da se zlouporaba psihoaktivnih sredstava može značajno više očekivati kod starijih muških adolescenata čiji očevi imaju višu razinu naobrazbe. Uporaba psihoaktivnih sredstava kod adolescenata općenito je povezana s nizom čimbenika, od genskih do društvenih i okolinskih. S obzirom na to da je obiteljska sredina izvorište odgoja i socijalizacije pojedinca, obiteljska domena smatra je najvažnijom u etiologiji rizičnih ponašanja jer stil roditeljstva i obiteljskog odgoja može biti prediktor ponašanja djeteta i mlade osobe, socijalne kompetentnosti, akademskog postignuća te psihosocijalnog razvoja i problema u ponašanju djece i mladih (Jessor, Jessor, 1977; Terry, 2004). Povijest problema uporabe opijata kod roditelja važan je rizični čimbenik za niz psihoaktivnih sredstava (Lieb i sur., 2002). Najvažniji čimbenici okoline u etiologiji zlouporabe opijata uključuju obitelj, razvojne značajke, socijalnu podršku okoline i šire kulturne utjecaje (Marsh, Dale, 2005). Pritom je rizičnost i disfunkcionalnost obiteljske sredine, odnosno ovisnost ili nasilničko ponašanje roditelja, istaknut i dokazan rizični

čimbenik povezan sa zlouporabom psihoaktivnih sredstava kod djece i mladih (Marcenko i sur., 2000). Selnow (1987) utvrdio je da su o značajno najnižoj kvaliteti odnosa s roditeljima izvijestila djeca onih roditelja koji su izvještavali o najvišim razinama ovisnosti o opijatima. Kada je riječ o naobrazbi roditelja, naše istraživanje pokazuje da su većem riziku izložena djeca i mladi obrazovanijih očeva ($p < 0,01$). S jedne strane, Andrabi i sur. (2017) utvrdili su da je niža razina naobrazbe roditelja pozitivno korelirala s uporabom alkohola i marihuane kod mladih ispitanika. Crum i sur. (1993) te Swendsen i sur. (2009) također su izvijestili da sklonost ovisnosti kod roditelja i djece, posebno o alkoholu, povećava društvenu deprivaciju i narušava obrazovne šanse pojedinaca. S druge strane, istraživanja su ambivalentna s obzirom na vrstu psihoaktivnog sredstva, pa neka istraživanja pokazuju da su djeca obrazovanijih roditelja također u povećanom riziku uporabe opijata (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2007). U usporedbi s odraslima više naobrazbe, niže obrazovani zreli pojedinci iskazuju manje restriktivnu konzumaciju alkohola koja vrlo često vodi prema ovisnosti (Casswell i sur., 2003). Zanimljivo je da je odnos između razine naobrazbe roditelja i opijanja kod adolescenata posredovan nadzorom i kontrolom roditelja (sviješću roditelja o tome gdje se dijete nalazi) te roditeljskim pravilima (razinom strogosti). Autori stoga veću prevalenciju opijanja kod mladih koji imaju roditelje niže naobrazbe povezuju s manje restriktivnim pravilima i manje roditeljskog nadzora (Vermeulen-Smit i sur., 2012). Zaključno, važnost obiteljske sredine i odgovornog roditeljstva naglašava National Institute on Drug Abuse NIDA (2003), te kao najvažnije rizične čimbenike u obitelji ističe manjak međusobne povezanosti i bliskosti roditelja i djece, neučinkovito roditeljstvo, kaotičnu obiteljsku sredinu, izostanak smislenog odnosa s brižnom odraslom osobom te roditelje ili skrbnike koji konzumiraju psihoaktivna sredstva, pate od psihičkih bolesti ili se bave kriminalnim aktivnostima.

Na temelju rezultata našeg istraživanja može se zaključiti da postoje značajne razlike u zluporabi psihoaktivnih sredstava s obzirom na sociodemografska obilježja i obiteljske okolnosti ispitanika. Muški ispitanici, ispitanici nižega školskog uspjeha ($p < 0,001$) i stariji adolescenti značajno češće zlorabe psihoaktivna sredstva ($p < 0,05$). Obiteljska struktura i vrsta bračnog odnosa važni su za zluporabu psihoaktivnih sredstava jer adolescenti koji dolaze iz strukturno deficijentnih obitelji ($p < 0,001$) i imaju roditelje koji ne žive u braku ili su razvedeni značajno više koriste psihoaktivna sredstva ($p < 0,001$). Ispitanici koji imaju obrazovanije očeve ($p < 0,05$) i djeca očeva koji nemaju stalno zaposlenje ($p < 0,001$) značajno više zlorabe psihoaktivna sredstva, dok za majke nije utvrđena značajnost. Rizičnost obiteljske sredine najvažniji je prediktor zluporabe opijata ($p < 0,001$), uz niži školski uspjeh ($p < 0,001$), stariju dob ($p < 0,05$), muški spol ($p < 0,05$) i višu naobrazbu očeva ($p < 0,01$) adolescenata. Rezultate ovoga kriminološkog istraživanja autori dovode u svezu s promjenama hrvatskoga kaznenog zakonodavstva u području zluporabe opojnih droga iz 2013. godine.

Ograničenja i posebnosti istraživanja

Istraživanje je provedeno anonimnim anketnim upitnikom na srednjoškolskoj populaciji adolescenata, stoga se zbog osjetljivosti teme istraživanja treba uvažiti pojava tzv. "tamne brojke", odnosno mogućnosti da su ispitanici izbjegavali u cijelosti otvoreno odgovarati na

postavljena pitanja. Primjerice, u međunarodnom istraživanju ESPAD² čak 17 % hrvatskih srednjoškolaca odbilo je odgovoriti na pitanja o konzumaciji kanabisa (Hibbel i sur., 2012). Međutim, anketni su upitnici metodološki dokazani kao najbolji pristup ispitivanju ovisnosti o opijatima (Hibbel, 2000; Carroll, 1995). Iako se ne može procijeniti udio odgovora samoiskazom u kojima ispitanici izbjegavaju iskren odgovor, ali i odgovora u kojima ispitanici pretjeruju, skale pitanja primijenjene ankete pokazuju zadovoljavajući koeficijent unutarnje konzistentnosti. Uzorak istraživanja relativno je reprezentativan za područje središnje Hrvatske, stoga bi buduća istraživanja radi mogućnosti generalizacije trebala imati heterogeniju regionalnu zastupljenost te veći broj ispitanika.

4. ZAKLJUČAK

Kazneno djelo zlouporabe droga dugi niz godina bilo je jedno od najučestalijih kaznenih djela u sudskoj praksi te je u znatnoj mjeri opterećivalo kazneno sudovanje. To se moglo pripisati široko postavljenoj inkriminaciji zlouporabe droga, koja je uključivala i kažnjavanje samog posjedovanja bez namjere daljnje distribucije. Dekriminalizacijom toga (najblažeg) oblika i njegovim prebacivanjem u prekršajnu sferu, postignut je željeni učinak djelomičnog rasterećenja kaznenih sudova, a hrvatsko kazneno zakonodavstvo približeno je europskim uzorima i usklađeno sa suvremenim trendovima. U tom smislu, izmjene KZ/11. u području kaznenih djela povezanih s drogama svakako valja odobriti. Iz kriminološke analize koja je provedena u ovom radu može se zaključiti kako sociodemografske pokazatelje povezane s obitelji i školom treba uvažiti pri osmišljavanju preventivnih društvenih i odgojno-obrazovnih programa te aktivnosti, posebno s aspekta porasta broja razvoda i rastava brakova u posljednjih nekoliko desetljeća. Posebno su statistički značajni prediktivni čimbenici koji jasno upućuju na to da je u kontekstu strukture i kvalitete obiteljskih interakcija te školskih odnosa potrebno dugoročno i sustavno pratiti situaciju te ulagati napor u društvenu brigu o dimenzijama obiteljskog života, kao i kulturu odgoja i obrazovanja mladih. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da postoji mogućnost jasne profilacije pripadnika adolescentske populacije koji su u povećanom riziku konzumacije psihoaktivnih sredstava, a posebno su važni s aspekta proučavanja strukture i rizičnosti obiteljske sredine kao etiološkog čimbenika uporabe opijata te razvojnih putanja odgoja i socijalizacije djece i mladih.

LITERATURA

1. Ahlström, S. (2002). *Family Practices and Adolescent Use of Legal and Illegal Drugs: A Review*. Nordisk Alkohol- & Narkotikatidskrift, Vol. 19. Dostupno na: <http://www.nopus.org/PageFiles/9432/Family%20practices%20and%20adolescent%20use%0f%20legal%20and%20illegal%20drugs%20a%20review.pdf>

² Hibell, Guttormsson, Ahlström, Balakireva, Bjarnason, Kokkevi et al. (2012), The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries.

2. Abdelrahman, A. I., Rodriguez, G., Ryan, J. A., French, J. F., Weinbaum, D. (1999). *The Epidemiology of Substance Use Among Middle School Students: The Impact of School, Familial, Community, and Individual Risk Factors*. Journal of Child and Adolescent Substance Abuse, 8(1), 55.–75. DOI: 10.1300/J029v08n01_03
3. Ajduković, M., Kolesarić, V. (2011). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
4. Amato, P. R. (1987). *Children's Reactions to Parental Separation and Divorce: The Views of Children and Custodial Mothers*. Australian Journal of Social Issues, 22: 610.–623.
5. Amato, P. R. (2000). *The Consequences of Divorce for Children and Adults*. Journal of Marriage and Family, 62: 1269.–1287.
6. Amato, P. R., Keith, B. (1991). *Parental Divorce and the Well-Being of Children: A Meta-Analysis*. Psychological Bulletin, 110: 26.–46. [PubMed].
7. Amato, P. R., Loomis, L., Booth, A. (1995). *Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-Being During Early Adulthood*. Social Forces, 73: 895.–915.
8. Amey, C. H., Albrecht, S. L. (1998). *Race and Ethnic Differences in Adolescent Drug Use: The Impact of Family Structure and Quantity and Quality of Parental Interaction*. Journal of Drug Issues, 28: 283.–298.
9. Andrabi, N., Khoddam, R., Leventhal, A. M. (2017). *Socioeconomic Disparities in Adolescent Substance Use: Role of Enjoyable Alternative Substance-Free Activities*. Soc. Sci. Med. DOI: 10.1016/j.socscimed.2016.12.032
10. Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Johnston, L. D., Schulenberg, J. E. (2010). *Impacts of Parental Education on Substance Use: Differences Among White, African-American, and Hispanic Students in 8th, 10th, and 12th Grades (1999–2008)*. Institute for Social Research University of Michigan. Dostupno: [https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/137852/occ70.pdf?sequence=1&isA lowed=y](https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/137852/occ70.pdf?sequence=1&isA%20lowed=y)
11. Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Johnston, L. D., Schulenberg, J. E., Wallace, J. M. (2011). *Racial/Ethnic Differences in the Relationship Between Parental Education and Substance Abuse Among U.S. 8th-, 10th-, and 12th-Grade Students: Findings From the Monitoring the Future Project*. Journal of Studies on Alcohol and Drugs. 72(2), 279.–285. DOI:10.15288/jasad.2011.72.279
12. Barker, J. C., Hunt, G. (2006). *Representations of Family: A Review of the Alcohol and Drug Literature*. International Journal of Drug Policy, 15.
13. Barnard, M. (2015). *Drugs in the Family, The Impact on Parents and Siblings*. Joseph Rowntree Foundation, University of Glasgow, York Publishing Services Ltd.
14. Barrett, A. E., Turner, R. J. (2006). *Family Structure and Substance Use in Adolescence and Early Adulthood: Examining Explanations for the Relationship*. Addiction, 101: 109.–120. [PubMed].
15. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnog ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004). *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
17. Bjarnason, T., Andersson, B., Choquet, M., Elekes, Z., Morgan, M., Rapinett, G. (2003). *Culture, Family Structure and Adolescent Alcohol Use: Multilevel Modeling of Frequency of Heavy Drinking Among 15–16 Year Old Students in 11 European Countries*. Journal of Studies on Alcohol, 64: 200.–208. [PubMed].

18. Beison, A., Rademacher, D. J. (2017). *Relationship Between Family History of Alcohol Addiction, Parents' Education Level, and Smartphone Problem Use Scale Scores*. *Journal of Behavioral Addictions*, 1, 6(1): 84.–91. DOI: 10.1556/2006.6.2017.016
19. Booth, A., Amato, P. R. (2001). *Parental Predivorce Relations and Offspring Postdivorce Well-Being*. *Journal of Marriage & the Family*, 63:197.–212.
20. Bouillet, D., Uzelac, S. (2006). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Burrow-Sanchez, J. J. (2006). *Understanding Adolescent Substance Abuse: Prevalence, Risk Factors, and Clinical Implications*. *Journal of Counseling and Development*, 84(3), 283.–290.
22. Cairney, J., Boyle, M., Offord, D. R., Racine, Y. (2003). *Stress, Social Support, and Depression in Single and Married Mothers*. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38: 442.–449. [PubMed].
23. Carroll, K. M. (1995). *Methodological Issues and Problems in the Assessment of Substance Use*. *Psychological Assessment*, 7(3), 349.–358.
24. Casswell, S., Pledger, M., Hooper, R. (2003). *Socioeconomic Status and Drinking Patterns in Young Adults*. *Addiction*, 98(5), 601.–610., DOI:10.1046/j.1360-0443.2003.00331.x
25. Center for Behavioral Health Statistics and Quality. (2012). *Results from the 2011 National Survey on Drug Use and Health: Summary of National Findings (HHS Publication No. SMA 12-4713, NSDUH Series H-44)*. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
26. Chilcoat, H. D., Anthony, J. C. (1996). *Impact of Parent Monitoring on Initiation of Drug Use Through Late Childhood*. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 35: 91.–100. [PubMed: 8567618].
27. Cohen, D. A., Richardson, J., La Bree, L. (1994). *Parenting Behaviours and the Onset of Smoking and Alcohol Use: A Longitudinal Study*. *Pediatrics*, 94, 369.–375.
28. Cotto, J. H., Davis, E., Dowling, G. J., Elcano, J. C., Stanton, A. B., Weiss, S. R. B. (2010). *Gender Effects on Drug Use, Abuse, and Dependence: A Special Analysis of Results from the National Survey on Drug Use and Health*. *Gender Medicine*, 7(5), 402.–413.
29. Crum, R. M., Helzer, J. E., Anthony, J. C. (1993). *Level of Education and Alcohol Abuse and Dependence in Adulthood: A Further Inquiry*. *American Journal of Public Health*, 83(6), 830.–837.
30. Cummings, E. M., Keller, P. S., Davies, P. (2005). *Towards a Family Process Model of Maternal and Parental Depressive Symptoms: Exploring Multiple Relations With Child and Family Functioning*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46: 479.–489. [PubMed].
31. Davies, P. T., Cummings, E. M. (1994). *Marital Conflict and Child Adjustment: an Emotional Security Hypothesis*. *Psychological Bulletin*, 116: 387.–411. [PubMed].
32. Derenčinović, D., Getoš, A.-M. (2008). *Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet.
33. Dluzen, D. E., Liu, B. (2008). *Gender Differences in Methamphetamine Use and Responses: A Review*. *Gender Medicine*, 5(1), 24.–35.
34. Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P. L., Leiderman, H., Hastorf, A. H. et al. (1985). *Single Parents, Extended Households, and the Control of Adolescents*. *Child Development*, 56: 326.–341. [PubMed].
35. Eitle, D. (2006). *Parental Gender, Single-Parent Families, and Delinquency: Exploring the Moderating Influence of Race/Ethnicity*. *Social Science Research*, 35: 727.–748.

36. Emery, R. E. (1999). *Marriage, Divorce, and Children's Adjustment*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.
37. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2007). *Drug Use and Related Problems Among Very Young People (Under 15 Years Old)*. Lisbon, Portugal. Dostupno na: <http://www.drugs.ie/resourcesfiles/ResearchDocs/Europe/Research/2007/TD-SI07001ENC.pdf>
38. Florsheim, P., Tolan, P., Gorman-Smith, D. (1998). *Family Relationships, Parenting Practices, the Availability of Male Family Members, and the Behavior of Inner-City Boys in Single-Mother and Two-Parent Families*. *Child Development*, 69: 1437.–1447. [PubMed].
39. Ford-Gilboe, M. (2000). *Dispelling Myths and Creating Opportunity: A Comparison of the Strengths of Single-Parent and Two-Parent Families*. *Advances in Nursing Science*, 23: 41.–58. [PubMed].
40. Galić, J. (2002). *Zloporaba droga među adolescentima, rezultati istraživanja*. Zagreb: Medicinska naklada.
41. Gfroerer, J., de la Rosa, M. (2010). *Protective and Risk Factors Associated with Drug Use Among Hispanic Youth*. *Journal of Addictive Diseases*, 12: 2, 87, 107, DOI: 10.1300/J069v12n02_07
42. Griffin, K. W., Botvin, G. J., Scheier, L. M., Diaz, T., Miller, N. L. (2000). *Parenting Practices as Predictors of Substance Use, Delinquency, and Aggression Among Urban Minority Youth: Moderating Effects of Family Structure and Gender*. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14: 174.–184. [PubMed].
43. Greenfield, S. F., Back, S. E., Lawson, K., Brady, K. T. (2010). *Substance Abuse in Women*. *Psychiatric Clinics of North America*, 33(2), 339.–355.
44. Harrier, L. K., Lambert, P. L., Ramos, V. (2001). *Indicators of Adolescent Drug Users in a Clinical Population*. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, 10(3), 71.–87. DOI: 10.1300/J029v10n03_05
45. Hemovich, V., Crano, W. D. (2009). *Family Structure and Adolescent Drug Use: An Exploration of Single-Parent Families*. *Substance Use & Misuse*, 44(14), 2099.–2113. <http://doi.org/10.3109/10826080902858375>
46. Hernandez-Avila, C. A., Rounsaville, B. J., Kranzler, H. R. (2004). *Opioid-, Cannabis- and Alcohol-Dependent Women Show More Rapid Progression to Substance Abuse Treatment*. *Drug Alcohol Dependence*, 74 (3): 265.–272.
47. Hibell, B., Andersson, B., Balakireva, O., Davidaviciene, A., Muscat, R., Nociar, A., Sabroe, S., Veresies, K. (2000). *Do They Tell the Truth? A Methodological Study in Seven Countries About the Validity in School Surveys (Manuscript)*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, Stockholm, Sweden.
48. Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. et al. (2012). *The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries*. The Swedish Council for information on Alcohol and Other Drugs, Stockholm, Sweden. Dostupno na: <http://www.espad.org>
49. Hodgins, D. C., el-Guebaly, N., Addington, J. (1997). *Treatment of Substance Abusers: Single or Mixed Gender Programs?* *Addiction*, 92(7), 805.
50. Hoffman, J. P. (2002). *The Community Context of Family Structure and Adolescent Drug Use*. *Journal of Marriage and Family*, 64: 314.–330.
51. Jacob, T., Johnson, S. L. (1999). *Family Influences on Alcohol and Other Substance Use*, u Ott, P. J., Tarter, R. E., Ammerman (ur.). *Source Book on Substance Abuse*. Boston: Allyn and Bacon.

52. Jessor, R., Jessor, S. L. (1977). *Problem Behavior and Psychosocial Development*. New York: Academic Press.
53. Kelley, J. B. (2003). *Changing Perspectives on Children's Adjustment Following Divorce: A View from the United States*. *Childhood*, 10: 237.–254.
54. Kimunya, F. W. (2012). *Gender Differences in Reasons for Alcohol and Drug Abuse among Youth in Kenya: Programs for Prevention*. The American University in Cairo. Dostupno na: <http://dar.aucegypt.edu/bitstream/handle/10526/3283/Thesis.pdf?sequence=1>
55. Kozary, D. (2011). *Zluporaba opojnih droga*. *Pravni vjesnik*, vol. 27, br. 1.
56. Lieb, R., Merikangas, K. R., Hoffer, M., Pfister, H., Isensee, B., Wittchen, H. U. (2002). *Parental Alcohol Use Disorders and Alcohol Use and Disorders in Offspring: A Community Study*. *Psychological Medicine*, 32(1), 63.–78. DOI: 10.1017/S00332 91701004883
57. Marcenko, M. O., Kemp, S., Larson, N. C. (2000). *Childhood Experiences of Abuse, Later Substance Abuse and Parenting Outcomes Among Low-Income Mothers*. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 70, No. 3, pp. 316.–26.
58. Marsh, A., Dale, A. (2005). *Risk Factors for Alcohol and Other Drug Disorders: A Review*. *Australian Psychologist*, 40(2), 73.–80. DOI: 10.1080/00050060500094662
59. McLanahan, S. S., Sandefur, G. D. (1994). *Growing Up With a Single-Parent: What Helps, What Hurts*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
60. Murray, M. S., Kiryluk, S., Swan, A. V. (1985). *Relation Between Parents' and Children's Smoking Behavior and Attitudes*. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 39: 169.–174. [PubMed].
61. National Institute on Drug Abuse. (2003). *Preventing Drug Use Among Children and Adolescents: A Research-Based Guide for Parents, Educators and Community Leaders, 2nd Edition*. U.S. Department of Health and Human Services. Preuzeto sa: https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/preventingdruguse_2.pdf
62. National Research Council and Institute of Medicine. (2009). *Preventing Mental, Emotional, and Behavioral Disorders Among Young People: Progress and Possibilities*. Committee on the Prevention of Mental Disorders and Substance Abuse Among Children, Youth, and Young Adults: Research Advances and Promising Interventions. Mary Ellen O'Connell, Thomas Boat, and Kenneth E. Warner, Editors. Board on Children, Youth, and Families, Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington, DC: The National Academies Press.
63. Neher, L. S., Short, J. L. (1998). *Risk and Protective Factors for Children's Substance Use and Antisocial Behavior Following Parental Divorce*. *Amer. Journ. Orthopsychiatry*, 68 (1): 154.–161.
64. Novoselec, P. (ur.). (2007). *Posebni dio kaznenog prava, Prvo izdanje*. Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu.
65. Pedersen, W., von Soest, T. (2017). *How is Low Parental Socioeconomic Status Associated With Future Smoking and Nicotine Dependence in Offspring? A Population-Based Longitudinal 13-Year Follow-Up*. *Scand. J. Public Health*, 45(1): 16.–24. DOI: 10.1177/1403494816680800
66. Powell, B., Downey, D. B. (1997). *Living in Single-Parent Households: An Investigation of the Same-Sex Hypothesis*. *American Sociological Review*, 62: 521.–539.

67. Prince's Trust. (2004). *Breaking the Barriers: Reaching the Hardest to Reach*. London: Prince's Trust.
68. Robins, L. N., Przybeck, T. R. (1987). *Age of Onset of Drug Use as a Factor in Drug and Other Disorders*. In: Jones, C. L., Battjes, R. J., editors. *Etiology of Drug Abuse: Implications for Prevention*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office (NIDA Research Monograph No. 56, DHHS Publication No. ADM 85-1335).
69. Santrock, J. W., Warshak, R. A. (1979). *Father Custody and Social Development in Boys and Girls*. *Journal of Social Issues*, 35: 112.–125.
70. Selnow, G. W. (1987). *Parent-Child Relationships and Single and Two Parent Families: Implications for Substance Usage*, *J. Drug Education*, Vol. 17(4). DOI: 10.2190/GBYN-HEQ1-23D0-N977
71. Sladović Franz, B. (2003). *Psihosocijalni razvoj djece u dječjim domovima*. Zagreb: Pravni fakultet i Državni zavod za zaštitu materinstva, obitelji i mladeži.
72. Steinberg, L., Lamborn, S., Darling, N., Mounts, N., Dornbusch, S. M. (1994). *Over-Time Changes in Adjustment and Competence Among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families*. *Child Development*, 65, 754.–770.
73. Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA). 2014. *Results from the 2013 National Survey on Drug Use and Health: Summary of National Findings*. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration. HHS Publication No. (SMA) 14-4863. NSDUH Series H-48. Dostupno na: <https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/sr077-gender-differences-2014.pdf>
74. Swendsen, J., Conway, K. P., Degenhardt, L., Dierker, L., Glantz, M., Jin, R., Merikangas, K. R., Sampson, N., Kessler, R. C. (2009). *Socio-Demographic Risk Factors for Alcohol and Drug Dependence: The 10-Year Follow-Up of the National Comorbidity Survey*. *Addiction*, 104(8), 1346.–1355. DOI: 10.1111/j.1360-0443.2009.02622.x
75. Terry, D. J. (2004). *Investigating the Relationship Between Parenting Styles and Delinquent Behaviour*. *McNair Scholars Journal: Regulated Learning, Journal of Educational Psychology*, 11: 314.–332.
76. Tripalo, D. (2003). *Kaznenopravni aspekti zlouporabe droga*. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 10, br. 2.
77. Turković, K. i dr. (2013). *Komentar Kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine.
78. Vermeulen-Smit, E., Ter Bogt, T. F. M., Verdurmen, J. E. E., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Vollebergh, W. A. M. (2012). *The Role of Education, Parents and Peers in Adolescent Heavy Episodic Drinking*. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 19(3), 223.–226. DOI: 10.3109/09687637.2012.662542
79. Warshak, R. A. (1992). *The Custody Revolution: The Father Factor and the Motherhood Mystique*. New York: Poseidon.
80. Webster-Stratton, C. (1998). *Preventing Conduct Problems in Head Start Children: Strengthening Parenting Competencies*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66: 715.–730.
81. Webster-Stratton, C., Reid, J., Hammond, M. (2001). *Preventing Conduct Problems, Promoting Social Competence: A Parent and Teacher Training Partnership in Head Start*. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30: 282.–302.
82. Wells, L. E., Rankin, J. H. (1991). *Families and Delinquency: A Meta-Analysis of the Impact of Broken Homes*. *Social Problems*, 38: 71.–93.

Summary

Goran Livazović, Igor Vuletić

The Aetiological Aspects of Family Life in Relation to Adolescent Criminal Drug Abuse

This paper is focused on the problem of sociodemographic characteristics and family surroundings as criminogenic (aetiological) factors in adolescent drug abuse. Criminological literature describes a number of studies that focus on family surroundings as key preconditions for criminal behaviour related to drug abuse. The present study analyses a survey research from 2015 with 1297 adolescents in Croatia. The sample had 687 girls (52.2%) and 619 boys (47.7%) aged 14 to 19. Results show significant differences in drug abuse in relation to sociodemographic characteristics and family surroundings. Males, lower achieving students ($p < .001$) and older adolescents ($p < .05$) abuse drugs significantly more often. Family structure and marriage type are significant for drug abuse, because adolescents from structurally deficient families ($p < .001$) and those living with divorced or unmarried parents abuse drugs significantly more ($p < .001$). Adolescents who have more educated parents ($p < .05$) and those whose fathers are unemployed ($p < .001$) abuse drugs significantly more, while no significant results were found for mothers. The riskiness of family surroundings represents the strongest predictor for drug abuse ($p < .001$), along with lower school success ($p < .001$), older age ($p < .05$), male gender ($p < .05$) and having more educated fathers ($p < .01$). The results of this criminological research are analysed from a criminological perspective in relation to the changes in Croatian criminal legislation in the area of drug abuse from 2013.

Key words: drugs, abuse, juvenile, family, aetiology, education.